

Abdulrazak Gurnah... Sömürgeci yıkımın tanığı ve göçmeni!

2021 Nobel Edebiyat Ödülü'nü kazanan Abdulrazak Gurnah, romanlarında merkeze koyduğu sömürgeci dönem ve sonrasının yol açtığı yıkıma bizzat tanıklık etmiş yaşayan en önemli Afrikalı yazarlardan biri. İsveç Akademisi'nden yapılan açıklamada da, "kültürler ve kıtalar arasındaki uçurumda sömürgeciliğin etkilerine ve mültecilerin kaderine kesin ve merhametli şekilde nüfuz etmesi" nedeniyle ödüle değer görüldüğü belirtilen Gurnah'ın dokuz romanı, pek çok kısa hikâye ve makalesi bulunuyor.

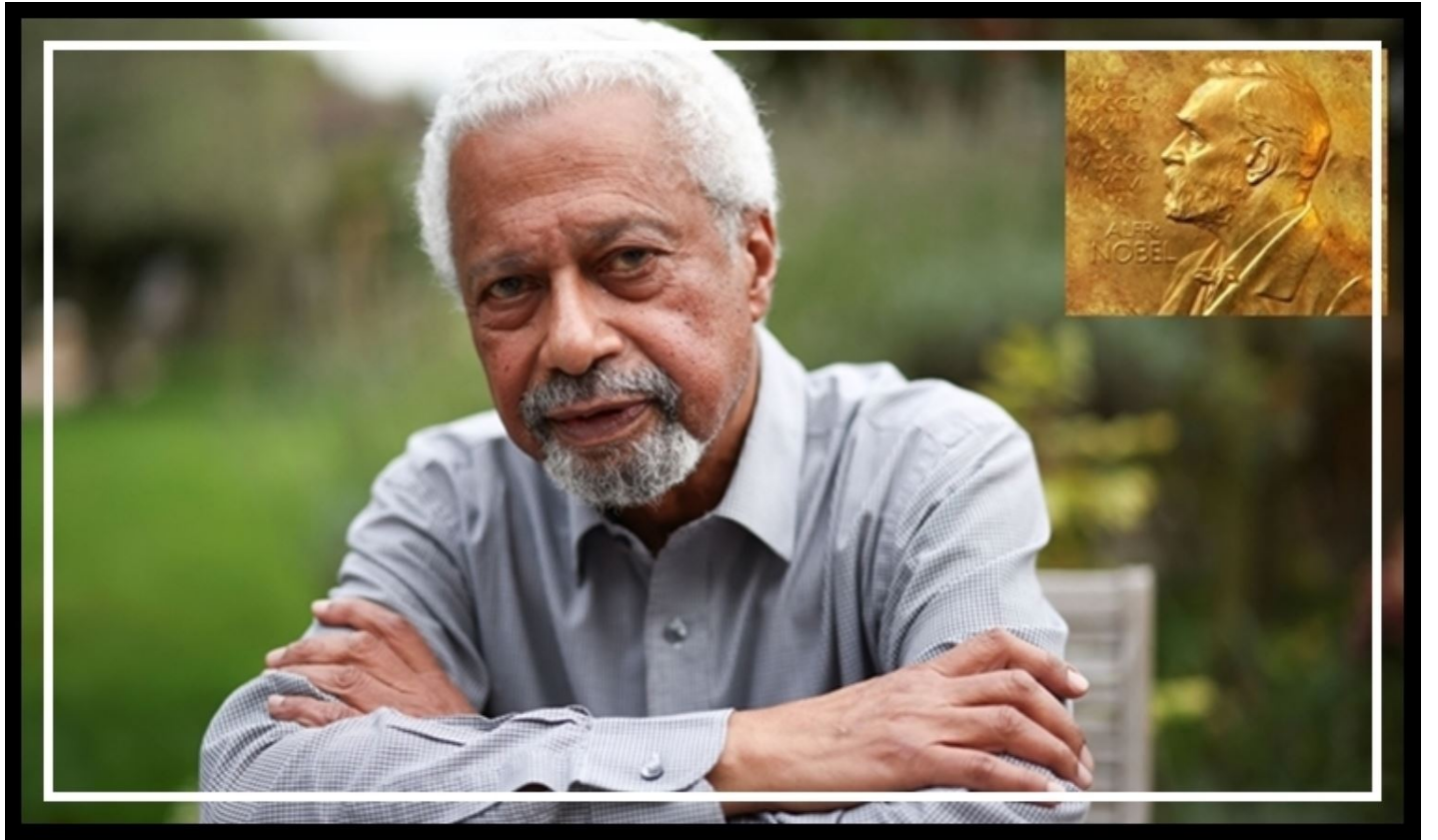
A A

Müge Günay

Abone Ol

Google News

09 Ocak 2022 Pazar, 00:03

Fotoğraf: REUTERS

2021 Nobel Edebiyat Ödülü'nün sahibi Abdulrazak Gurnah, Zanzibar doğumlu (1948). 1968'den bu yana İngiltere'de yaşıyor. Uzun yıllardır hem edebiyatçı hem de akademisyen kimliğiyle sömürgecilik sonrası çalışmalar alanında önemli eserler vermiş, yaşayan en önemli Afrikalı yazarlardan biri.

Nobel Komitesi'nin ödüle ilişkin açıklamasında belirttiği gibi; Gurnah'ın, romanlarında "basitleştirilmiş, klişe tasvirlerden kaçınması, hakikate bağlılığı ve karakterlerinin iki medeniyet, iki kültür, iki hayat arasındaki hikâyesini indirgemeci bir karşıtlık içinde değil, başkalığa, farklılığa yer açarak yetkin bir anlatımla ortaya koyması" şüphesiz evrensel bir yazar olarak değerlendirilmesinde ve sömürgecilik sonrası dönem edebiyatına yaptığı katkılarının daha geniş bir okuyucu kitlesinde karşılık bulmasına olanak tanıyacak bu ödülü almasında önemli bir etken.

İLK ROMANI 1987'DE YAYIMLANDI

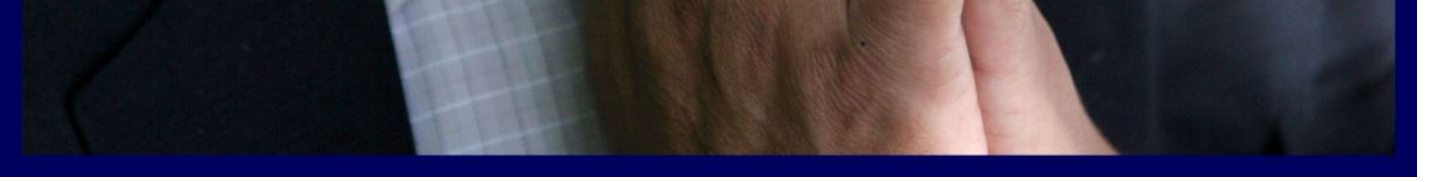
Gurnah, romanlarında merkeze koyduğu sömürgeci dönem ve sonrasının yol açtığı yıkıma bizzat tanıklık etmiş bir yazar.

Zanzibar, 1963'te İngiliz sömürgesi olmaktan çıkıp bağımsızlığına kavuştuktan sonra, 1964 başlarında ülkenin ilk Cumhurbaşkanı Abeid Karume'nin darbesiyle o sırada henüz altı aydır tahtta olan sultan ve ağırlıklı olarak Araplardan oluşan hükümetin (sembolik) iktidarına son verilir.

Ve bir anda Afrikalı olmayan herkese, özellikle de Araplara ve güney Asyalılara yönelik bir kıyım başlar. O dönem ülkeden göç edenler arasında Abdulrazak Gurnah da vardır. 1968'de İngiltere'ye yerleşen Gurnah, 2017'de emekli olana dek Kent Üniversitesi'nde sömürgecilik sonrası dönem edebiyatı üzerine dersler verir.

İlk romanı Memory of Departure (Ayrılığın Hatırası) 1987'de yayınlanır ve bunu dokuz roman, pek çok kısa hikâye ve makale takip eder.

Fotoğraf: SUTTON HIBBERT

KİMLİK, AİDİYET, BELLEK, GÖÇ...

2021 Nobel Edebiyat Ödülü'nü kazanan Abdulrazak Gurnah'ın yazınında kimlik, aidiyet, bellek ve göç konuları, "insan geçmişini gerçekten de geride bırakabilir mi?" sorusuyla iç içe geçmiş gibidir.

Romanlarındaki anlatıcılar genelde memleketlerinden, Zanzibar'dan, ayrılıp İngiltere'ye göç etmiş, orada bir yaşam kurmuştur ama geldikleri yer hafızalarında hâlâ capcanlıdır. Nitekim Gurnah da yirmisine gelmeden ülkesinden ayrılmış olmasına karşın Zanzibar her zaman imgelemindeki varlığını bütün canlılığıyla sürdürür.

Doğu Afrika sahilindeki işlek ticaret yaşamını, günlük yaşamı, öğrencileri, ev hanımlarını, çarşı-pazar esnafını, gündelik hadiseleri zengin ayrıntılarla resmeder. Bir röportajında, "bir yer hakkında yazmak için orada bulunmanız gerekmiyor, o yer zaten sizi siz yapan her şeyin içine işlemiştir," (The New York Times, 7.10.2021) diye belirtirken, yine aynı röportajda yazmaya başlamasındaki itici nedenin "dünyadaki yerini kaybetme düşüncesi" olduğunu söyler.

İSTIRAPLI BİR YABANCILIK!

Gurnah'ın kahramanlarında sömürgeciliğin ülkelerine getirdiği yıkım sebebiyle kendi yaşamlarının sığınmacısıymış gibi, kendi geçmişlerinden kovulmuş gibi hissetmelerine yol açan ıstıraplı bir yabancılık durumu söz konusudur.

Gittikleri ülkede de yabancılardır. Bu cendereden onları sağ çıkaran şey, sevgi bağı kurdukları kişilerin

- Asyalı, Afrikalı, Avrupalı gibi etnik kimliklerden bağımız - sunabildikleri insaniyet ve hikâye anlatıcılığıdır denebilir.

Gurnah romanlarında odağa koyduğu konuya ilişkin çoklu bir bakış açısı sunarak, aynı konuyu farklı karakterlerin perspektifinden gösterir ve bu sırada geri planda tuttuğu başka bir temayla (örneğin hikâye anlatıcılığı, dil) odaktaki mesele (kahramanın mülteci olması ve/veya kendi memleketinde yaşadıkları) arasında dinamik bir ilişki kurar.

ANLATICILARI TEREDDÜT İÇİNDEDİR!

Onun anlatıcıları genelde bir nedenle güç bir durumun içindedir ve seslerinin duyulmasını, hikâyelerine kulak verilmesini talep ederler.

Bu, bazen gecikmiş bir itirafı dillendirmek, bazen de yaşamlarının yönünü değiştiren travmatik bir olayın yükünü boşaltmak isteğinden kaynaklanır fakat anlatmakta tereddüt ederler, sessiz kalırlar ya da itiraf vakti gelene kadar başka hikâyeler "uydurarak" asıl meseleyi örterler.

Karakterin sessizliği ya da "uydurduğu" hikâyeler genellikle kendisiyle ilgili tercih ettiğinden daha fazlasını açığa vurabilecek hassas bir durumla ilişkilidir.

Kendini tümüyle açık ettiğinde kabul görmeyeceğini düşündüğü içindir.

Bu sessizlik ve anlatmayı erteleme sorunu Son Hediye ve Sessizliğe Hayranlık'ta belirgin bir işleve sahiptir.

‘SESSİZLİĞE HAYRANLIK’

Sessizliğe Hayranlık’ın (Çev. Müge Günay / İletişim Yay.) isimsiz anlatıcısı yaşam hikâyesini muhatabına göre kimi zaman bazı kısımları gizleyerek ya da değiştirerek anlatır.

Romanın açılışında İngiltere’de Emma’yla birlikte yaşamaktadır ve Amelia adında bir kızları vardır. Zanzibar’daki ailesi bunu bilmez, kısa mektuplarla sürdürdükleri iletişimde bir noktada ailesi onu artık evlendirmek istediğini yazar. Anlatıcı da durumu açıklığa kavuşturmak için Zanzibar’a ailesini görmeye gider.

Aslında anlatıcının babası, annesi ona hamileyken kaçmış ve bir daha geri dönmemiştir. Ama Emma’ya bundan bahsetmez, bunun yerine hikâyesini “daha az karmaşık görünmesi için süslediğini ve olmayan ayrıntılar uydurduğunu” belirtir.

Şüphesiz bu yalanlar her iki tarafla da (Zanzibar’daki annesi ve İngiltere’deki Emma) bir uyum yaratma çabasını gösterir.

Ve anlatıcı her ne kadar yaşamına ilişkin bazı şeyleri uydursa da hikâyesini başka pek çok anlatıcı yoluyla (örneğin babasının akıbeti hakkında aralıklarla diyalog sürdürdüğü annesi ve üvey babasıyla sohbetinde) farklı açılardan görme olanağıımız olur.

IRKÇILIĞI İÇSELLEŞTİRENLER!

Anlatıcının yine kabul görmek için uyum yaratma girişimlerinden bir diğerini de Emma’nın anne ve babasıyla bir araya geldiği, onları memnun etmek amacıyla kafalarındaki Afrika insanı tasvirine uygun şeyler söylediği sahnelerde görürüz:

“Onlara babamın evindeki bütün yatakların altından yapıldığını, on altı yaşına gelene kadar her sabah hizmetkârların beni sütle yıkadığını ve sonra da hindistan cevizi suyuyla duruladığını söyledim.”

Anlatıcı, Britanya İmparatorluğu’nun görkemli dönemlerine ilişkin hikâyeler dinlemeyi pek seven bu kişilerle sık sık sömürgeci dönemi övme zorunluluğu duyar.

Fakat karşındakiler “ırkçılığı o kadar içselleştirmiştir ki” anlatıcının konuşmasındaki ironiyi, mizahî tonu anlamazlar. (Kaigai, University of Nairobi, 2017):

“Britanya imparatorluğu hizmetinde çalışan kişilerin yüce gönüllülüğü ve fedakârlığı hem efsanevi hem de olağan bir şeydi, dolayısıyla ne şanslıydık ki fevri, ne yapacağı belli olmayan yabancılardansa onlar tarafından sömürgeleştirilmiştik.”

Romanda sessizlik hem karakterin kendini örtmesine yarayan yönüyle kullanılır hem de zorba rejimlerde yaygın şekilde görülen sindirme, susturma, sesini kesme biçiminde karşımıza çıkar.

SÖMÜRGEÇİLİK SONRASI ÇALKANTILI DÖNEM... BALTALI YENİ BAYRAK VE YOZLAŞAN DEVLET!

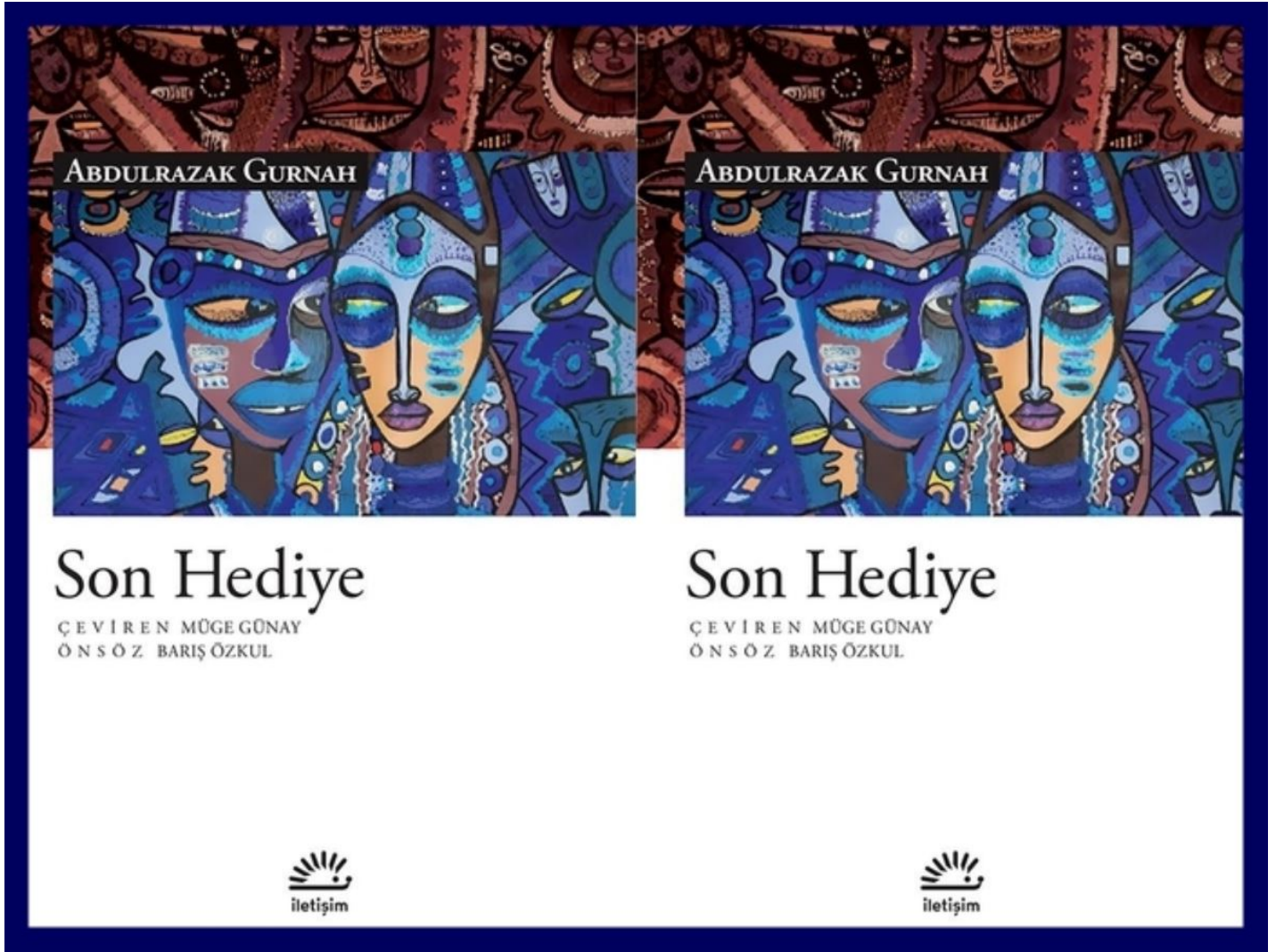
Gurnah, sömürgeciliğin ülkede yarattığı tahribat kadar Zanzibar’da sömürgecilik sonrası dönemin kendini yeniden üreten köle-efendi diyalektiğini, eskiden mağdur olanın iktidarı ele geçirince kendi insanına zulmetmesini ve devlet kurumlarındaki yozlaşmayı da gözler önüne serer.

Şu epigrafla açılır roman: “O bu adadaki sessizlik aşığı; koca bir kulak gibi, uzun uzun sessizliği düşünüyor; ona her gün bilgi veren casusları var; tebaasının konuşmaktan ziyade ötmesini istiyor.”

Britanya, Zanzibar’dan 1964’te çekildikten sonra sembolik Sultan tahttan indirildiğinde ortaya çıkan iç karşıklıktan söz ederken ise şunları söyler:

“Ve bir başka yeni bayrağa alışmayı öğrenmemiz gerekiyordu. Bu bayrağın ortasında bir balta vardı, baltanın vahşet tehdidiyle korkutmak ve sindirmek istiyorlardı bizi.”

Bu çalkantılı dönemi Gurnah’ın romanlarının tarihsel arka planında sıkça görürüz.

‘SON HEDİYE’

Son Hediye’nin (Çev. Müge Günay / İletişim Yay.) baş kahramanı Abbas da sessizliğiyle öne çıkan bir karakterdir; yıllar önce Zanzibar’daki karısını hamileyken terk edip İngiltere’ye gelmiş, orada şu anki karısı Meryem’le evlenmiştir.

Meryem’den ve çocukları Cemal ve Hanna’dan Zanzibar’daki evliliğini saklar.

Hem Zanzibar’dan kimseye haber vermeden kaçıp İngiltere’ye geldiği için suçluluk duyması hem de bu durum öğrenilirse şu anki karısı Meryem’in ve çocukların saygısını yitireceğinden korkması, bunca yıl bunu anlatmamış olmanın utancı, gerçeğin bir kısmını gizlemek için başka hikâyeler anlatması veya en basit soruları bile geçiştirmesi (meselâ çocukları ona nereli olduğunu sorduğunda “Afrikalı bir maymun” diye cevap verir) en sonunda gücünü tüketmiş, onu felç etmiştir.

ABBAS’IN HİKÂYESİ...

Roman bu sahneyle açılır. Abbas bazı şeyleri anlatmayı çok uzun süre ertelediğini söyler, artık anlatma zamanı gelmiştir ama bu sefer de geçirdiği felç nedeniyle konuşma yetisini yitirir.

En sonunda biraz iyileşip yeniden konuşabilmeye başladığında bunca zamandır sürdürdüğü kasvetli sessizliği bozar ve hikâyesini anlatmaya başlar.

Bir kez daha felç geçirip artık iyice ölüme yaklaşırken de çocuklarına son hediye olarak bir ses kaydı bırakır; ses kayıt cihazı bir anlatım aracına dönüşür.

‘DENİZİN KENARINDA’... SADECE MÜLTECİ; SALİH ÖMER!

Gurnah’ın yazınında sessizliklerin bir anlatım aracı, adeta karakterin kendini ifade etme biçimine dönüşen bir başka boyutunu da Deniz Kenarında (Çev. Müge Günay / İletişim Yay.) romanında görürüz.

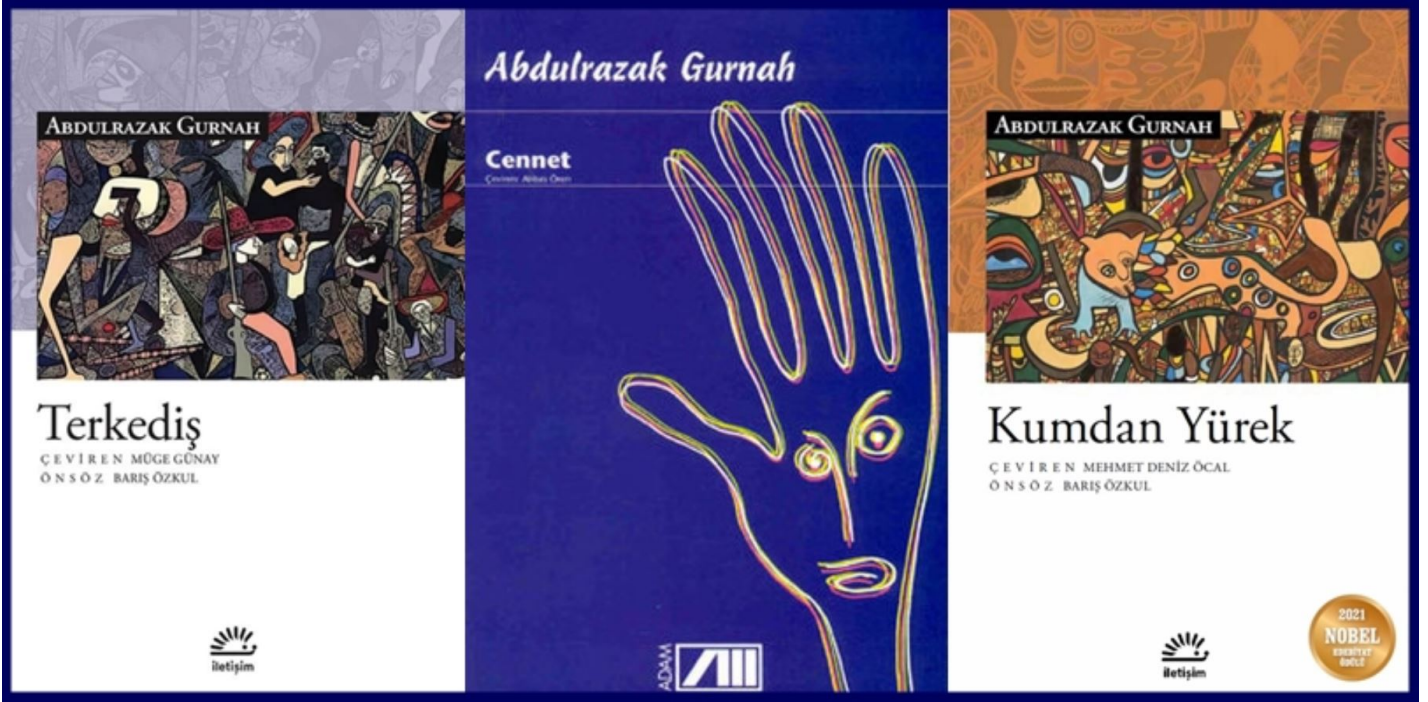
Salih Ömer, İngilizce bildiğini saklayarak İngiltere’ye sığınma talebiyle başvurur, haliyle hava alanında pasaport memuruna derdini uzun uzun anlatmaz, sadece “mülteci” olduğunu söyler ve susar.

Melville’in Bartleby karakterinin o meşhur “konuşmamayı tercih ederim” deyişi üzerinden ifade bulan, sömürgecilik tarihi karşında bir tür pasif direnişin susarak dile getirilişidir bu sessizlik.

Ama fazla uzun sürmez, mülteci merkezindeki Rachel’in yardımıyla Salih Ömer yeni toplumsal kimliğine kavuşur.

Romanın diğer anlatıcısı Latif’le Salih Ömer’in yolları yıllar önce Zanzibar’da bir miras meselesi yüzünden kesişmiştir ve şimdi İngiltere’de tekrar karşılaştıklarında bir hesaplaşma içine girerler.

Bu hesaplaşma hem kendi içlerinde bir muhasebe yapmalarına vesile olur hem de miras konusunun gündeme getirdiği sorunlar üzerinden Zanzibar’ın toplum yapısı ve kültürel dokusu anlatılır.

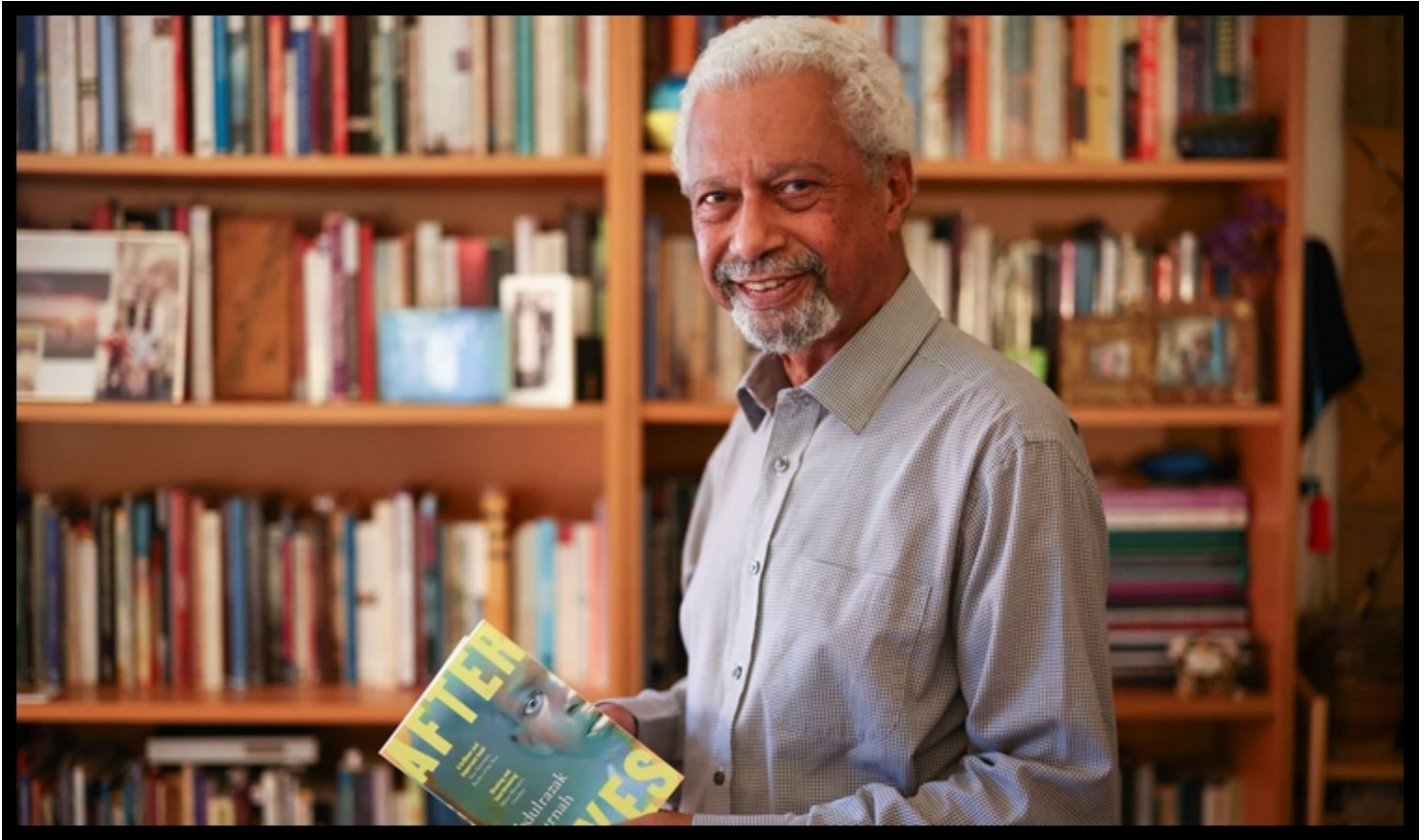

‘TERKEDİŞ’, ‘CENNET’, ‘KUMDAN YÜREK’

Terkediş’te de (Çev. Müge Günay / İletişim Yay.) Doğu Afrika sahilinin toplumsal yaşantısının, çok dilli, kozmopolit yapısının, din ve geleneğin kısırtıcı niteliğinin aile ve aşk ilişkileri üzerinden anlatıldığını görürüz.

Martin Pierce ile Rehana’nın ilişkisinin bitmesine sebep olan nedenler aradan elli yıl geçtikten sonra Rehana’nın torunu Cemile ile Amin’in ilişkisinin bitmesinde de belirleyici bir rol oynar.

Metinlerarası göndermeler bakımından da zengindir Gurnah’ın yazını; Cennet’te (Çev. Abbas Ören / Adam Yay.) Josef Conrad’ın Karanlığın Yüreği romanıyla, Kumdan Yürek’te (Çev. Mehmet Deniz Öcal / İletişim Yay.) Shakespeare’in Kısasa Kısas’ıyla ilişki kurduğu görülür. Genel olarak romanlarında Binbir Gece Masalları’nın şişeden çıkan cinleri, Ali Baba ve Kırk Haramiler’in küpleri, Sinbat gibi figürler metnin dokusuna işlemişcesine, doğallıkla karşımıza çıkar.

Fotoğraf: REUTERS

AİDİYET DUYDUĞU TEK KURUM YAZARLIK!

Abdulrazak Gurnah’ın romanları, konu bakımından bir ikili yapıyı, yani sömüren-sömürülen ilişkisini ele alsada da derinlikten yoksun bir ulusal alegoriden ibaret değildirler. Yarattığı karakterler, Barış Özkul’un da belirttiği gibi “mağdur değil, mağrurdur” (Birikim Dergisi, Abdulrazak Gurnah: Post-Kolonyal Edebiyatın Kırık Aynası).

Bu ikili yapının içine hapsolmuş, onu yeniden üreten, çıkışsız bir öfkeyle bakmazlar dünyaya. Gurnah, aidiyet, kimlik, yabancılık gibi çok katmanlı konuları ele alırken bunların ironi içeren, çelişkili yönlerini de ortaya koyar ve belki de gerçek anlamda aidiyet duyduğu tek kurum yazarlıktır.

